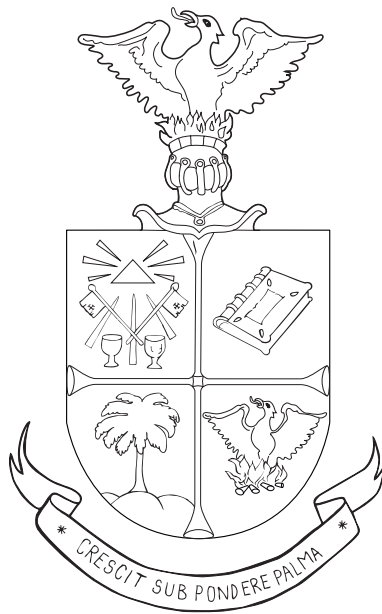

Glossa Iuridica

XI. évfolyam, 3-4. szám

Budapest, 2024

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Böcskei Elvira, Bruhács János,
Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia,
Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia,
Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor,
Osztovits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István,
Szabó Imre, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András,
Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

ISSN 2064-6887

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

EGY MAROSVÁSÁRHELYI JOGTUDOR ÉS POLITIKUS: DÓSA ELEK TEVÉKENYSÉGE AZ 1848-AS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC ALATT ÉS A MEGTORLÁS ÉVEIBEN

SOMOGYI GRÉTA

szerkesztő és tudományos munkatárs (HM HIM)

Absztrakt

Dósa Elek – édesapja, Dósa Gergely nyomdokaiba lépve – az erdélyi református joggyakorlat egyik legkiválóbb szaktekintélye volt a 19. században. 1829-ben Pesten jogtudorrá avatták, és ezzel ő lett Erdélyben az első, aki hivatalosan is ezt a címet birtokolta.

Bár nem volt politikusi alkat, és nem is vonzotta ez a pálya, elfogadta kinevezését Csány László teljhatalmú országos biztostól a Brassó-vidéki kormánybiztosi pozícióra. Az első irat május 4-ei keltezésű (ekkor kezdte el munkásságát), az utolsó pedig június 20-ai, amelyben a távozását latolgatja a bekövetkezett események (az oroszok bevonultak Brassóba) miatt.

Hagyatéka a Román Nemzeti Levéltár kolozsvári fiókjában (Directia Județeană a Arhivelor Naționale) és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található, ennek segítségével pályaképe – ha nem is hiánytalanul, de – felvázolható.

Ez a másfél hónapos tevékenység komoly hatást gyakorolt későbbi pályájára, hiszen a megtorlás időszakában megfosztották tanári tisztségétől, elkobozták vagyonát, börtönbe zárták.

Kulcsszavak: Dósa Elek, jogtudós, Erdély, 1848-as forradalom, szabadságharc

A LAW SCHOLAR AND POLITICIAN FROM TARGU MURES (MAROSVÁSÁRHELY):
THE ACTIVITIES OF DÓSA ELEK DURING THE 1848 REVOLUTION AND WAR OF
INDEPENDENCE AND THE YEARS OF REVENGE

Abstract

Following in the footsteps of his father, Gergely Dósa, Elek Dósa was one of the most distinguished authorities of Transylvanian Reformed jurisprudence in the 19th century. In 1829, he was made a professor of law in Budapest, becoming the first person in Transylvania to hold this title officially.

Although he was neither a politician nor attracted by the career, he accepted an appointment from the plenipotentiary national commissioner László Csány to the position of government commissioner for the province of Brasov. The first document is dated 4 May (when he started his work) and the last one is dated 20 June, in which he reflects on his departure in the light of events (the Russians invaded Brasov).

His papers are held at the National Archives of Romania in Cluj-Napoca (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale) and at the Hungarian National Archives, which help to sketch his career, albeit incompletely.

This month and a half of activity had a major impact on his later career, as he was deprived of his teaching post, had his property confiscated, and was imprisoned during the period of the reprisals.

Keywords: Elek Dósa, jurist, Transylvania, revolution of 1848, war of independence

1. Bevezetés

E kiváló marosvásárhelyi jogtudor 1803. március 15-én született Marosvásárhelyen (az előneve Makfalvi volt). Tanulmányait a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte, 1825. július 1-jén lépett ki annak kapuin, és az erdélyi királyi tábla írnokává esküdt fel. Édesapja, Dósa Gergely nyomdokaiba lépve a református joggyakorlat egyik legkiválóbb szaktekintélye lett. 1829-ben Pesten jogtudorrá avatták, ezzel ő lett Erdélyben az első, aki hivatalosan is e címet birtokolta. 1831-től alma materének (amelynek akkor jogászképző főiskolája is volt) jogászprofesszora lett. Mielőtt elfoglalta volna e katedrát, külföldi tanulmányútra ment. Nem volt egyszerű megszerezni az engedélyt, mivel Metternich kormánya nem támogatta, hogy magyar ifjak külföldi egyetemeket látogassanak. I. Ferenc királytól magánkihallgatás után kivételképpen félévre külföldi tartózkodási engedélyt kapott, de útlevelet nem az erdélyi, hanem az Állami kancelláriától kapott.¹ Tanulására és utazására a főkonzisztórium 1200 forintot adott neki kölcsön, a törlesztésre 10 évet engedélyezett a hivatal, melyet a fizetéséből vontak le. Német nyelvű egyetemeket látogatott, megismerkedett a nyugati eszmékkel, amelyek hatást gyakoroltak későbbi közéleti és tudományos tevékenységére.

---

1 Folyamodványát 1829. december 12-én az erdélyi udvari kancellária áttette az állami kancelláriához, amely 1830. január 23-án adta meg a választ. Az útlevél január 29-én kelt: Lipcse, Göttinga, Berlin, Hamburg, München láttamozások láthatók rajta. Lásd Koncz (2006) i. m. 318.

1831. január 22-én ünnepélyes keretek között beiktatták, ezzel kezdetét vette tanári pályája. Ő tartotta a honi köz- és magánjogtan, pertan, büntető törvény, római magánjogtan és a helvéthitűek magánjogtanának kurzusait. Előadásai népszerűek voltak, kortársai visszaemlékezései szerint „még a csilláron is hallgatók lógtak”.

Dósa Elek, elvbarátaihoz hasonlóan, fontosnak tartotta, hogy felhívja a figyelmet a lényeges jogalkotási különbségekre az anyaország és Erdély között, emiatt komoly vitái voltak az 1843-as erdélyi országgyűlésen. Az *Erdélyi Hiradó* hasábjain a Pálffy János által félreértelmezett „Dósa-elve” maga a jogtudor válaszolt,² hogy tisztázhassa magát. Javaslatot tett az erdélyi úrbéri viszonyok rendezésére.³ Tévesen úgy ítélték meg álláspontját, mintha az erdélyi arisztokrácia jogait védené, s elutasítaná az úrbér rendezésének kérdését, holott ő csak olyan jogi hiányosságokra hívta fel a figyelmet, mint például a földek birtokleveleinek a hiánya, mert ez komoly akadálya a törvény szerinti elosztásnak.

Wesselényi Miklós báró kiállt mellette, de nem tudta meggyőzni, hogy maradjon a politikai pályán. A közéleti szerepléstől visszavonult, nem akart további ellenségeket szerezni magának. Úgy érezte, hogy tudását inkább a jogtanári pályán szeretné kamatoztatni.

2. Dósa Elek tevékenysége az 1848-as forradalom és szabadságharc idején

A politikai helyzet viszont megváltozott a forradalom és szabadságharc kitörésével. Legnagyobb örömemre a Román Nemzeti Levéltár kolozsvári fiókjában (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale)⁴ és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában⁵ megtaláltam Dósa Elek hagyatékát, így pályaképe – ha nem is hiánytalanul, de – felvázolható. A személyes levelezésén kívül *Marosszék* című emlékirata⁶ szolgáltatta a legtöbb „hasznos” információt. Feltételezhető, hogy ez a magyar konzervatívok valamilyen politikai megmozdulásának háttéranyagaként készült, hiszen a tisztázati példány a Dessewffy család iratanyagában található.⁷ Némi túlzással az is állítható, hogy ez a munka nem más, mint a liberális ellenszék felelősségre vonásának a vázlata. A szemléletmód

---

2 *Erdélyi Hiradó*, 1842/70, 426.

3 *Erdélyi Hiradó*, 1842/2, 70–71.

4 DJCAN Dósa Elek személyes iratai, 368. fond.

5 MNL OL F 248.

6 SOMOGYI Gréta: Dósa Elek: Marosszék. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2012/1, 238–268.

7 MNL OL F 248.

is erre utal, mivel nagyon keményen bírálja a magyar forradalmi kormány helyi képviselőit (különösen Berzenczey Lászlót, aki a liberálisok táborához tartozott). A marosszéki események tárgyalását a „márciusi napok” leírásával kezdi: a diákok, de főleg a kancellisták, éltették a forradalom kitörését, gyűléseket tartottak, petíciókat nyújtottak be, „idétlenebbnél idétlenebb” indítványokkal hozakodtak elő, az adófizetés megtagadására bujtogatták a székelyeket, így napról napra egyre aggasztóbb volt, hogy megmozdulásaik a törvényes keretek közt maradnak-e. Próbálta lecsendesíteni a diákságot, de ezzel a kísérletével csak azt érte el, hogy bojkottálták az óráit, a nemzeti eszme elárulójaként tekintettek rá. Dósa Elek ezt a korhangulatot okolja az események végső kimenetelét illetően. Meggyőződése, hogy ennek köszönheti Berzenczey László a követté választását, s aggodalmának adott hangot, hogy a katonailag képzetlen ifjúság ágyúüteléként a harctéren fogja életét veszteni, s akkor kié lesz a jövő?

Mikó Imre gróffal közösen fogalmazták meg az agyagfalvi székely nemzetgyűlés főbb pontjait, miután kompromisszumot kötöttek Berzenczeyvel. Próbálták „méréskelni a felbuzdulást”, és a szabadság eszméjét tévesen értelmező tömeget igyekeztek távol tartani az önbíráskodás gyakorlásától.

A város 1848. november 5-ei császári kézre kerüléséért egyértelműen a szervezetlen székely és magyar sereget okolta, valamint a magyar kormányt, amely nem a megfelelő helyismerettel és tudással rendelkező kormánybiztosokat küldte Erdélybe. Személyük gyakori váltogatása is hozzájárult ahhoz, hogy a hadműveletek végkimenetele ne legyen sikeres. Elítélően tárgyalja Szászrégen felgyújtásának esetét, hangsúlyozva, hogy a polgárháború idején nemcsak a magyar civil lakosságot üldözték, kínozták, fosztották meg vagyonától, hanem a vadászcsapatok portyázásainak időnként a szászok és románok is áldozatul estek. Felelősöket próbál találni, akiken számonkérhetné, hogy a nemzetiségek egyébként is ingadozó hangulatát miért kellett teljes mértékben a magyarok ellen fordítani. Lázár Dénes gróf önkényes portyázásait, románokat irtó hadműveleteit, valamint a „magyar álladalom pénztárából” való garázdálkodását maró gúnnyal taglalja.

Éles kritikával illeti Csány László kormánybiztos munkáját is, annak ellenére, hogy éppen őt, Dósa Eleket akarta kormánybiztossá kinevezni Marosszéken: „Az elősorolt intézmények által előidézett zavarok s rendfelbomlás híre nagy későre arra bírja országos biztos Csányt, hogy a már csaknem orvosolhatatlanná vált bajon, kormánybiztos kinevezése s fölléptetése által segítsen. Meglepő vala az, hogy Csány a veres sipkás forradalom embere marosszéki

kormánybiztossá elébb Dósa Elek tanárt nevezé ki,⁸ aki a magyarhoni veres sipkásokkal⁹ Brudertoastat¹⁰ ivott Berzenczey s Lázár helybeli párt által mér-sékelttségért gyanúsított, s a *novis rebus studensek*¹¹ őrvöngő s öntudatlan radikalizmusa ellen szegült constitutionális liberalismusáért¹² – pechovitsnak¹³ s hazaárulónak is híreszteltetett vala országszerte. Dósa e megbízatást nem fogadá el, mivel az addig korlátlanul rakoncátlankodott, s a helybeli katonai parancsnoksággal is szövetségben állott pártnak a közügy érdekében kikerülhetetlenné vált leültése, újabb s nagyobb zavarok előidézése nélkül – már lehetetlen vala, amit eléggé igazola pártfőnök Lázár Dénes grófnak azon őszinte nyilatkozata is, hogy ha Dósa a kormánybiztosságot elfogadja, két nap alatt agyonverettetett volna.”¹⁴

Joggal tehetjük fel a kérdést, ezen keserű megnyilatkozás után, hogy mi készítette arra a jogtudort, hogy meggyőződése ellenére ismét politikai pályára lépjen?

Ha alaposan megvizsgáljuk önéletírását,¹⁵ abból kiderül, hogy az 1848. évi erdélyi polgárháború családjának is komoly anyagi veszteségeket okozott. Több rokona is a románok irtóhadjárata elől hozzá menekült nincstelenül. A saját kis családjának eltartásán kívül rá hárult a feladat, hogy az ők megélhetéséről is gondoskodjon. Mivel a tanítás szünetelt, nem volt állandó jövedelme, amiből a költségeit fedezni tudta volna, ezért szüksége lehetett a havi bevételre. Ha későbbi munkásságát is figyelmesen tanulmányozzuk, azokból viszont az is egyértelműen kiderül, hazafiúi kötelességének érezte, hogy elvbarátait ne hagyja cserben. Valószínű, hogy éppen kiváló jogászi képzettségére volt szükség, hogy a lehetőségekhez képest úrrá tudjanak lenni a kialakult kaotikus helyzetben.

Mielőtt részletesebben elemezném kormánybiztosi munkásságát,¹⁶ tisztázni szeretnék egy szakirodalmi tévedést: Dósa Elek nem volt marosvásári, csak

---

8 A kinevezési okiratra lásd HERMANN Róbert: Csány László kormánybiztos iratai 1848–1849. II. Zalaegerszeg, ZMMI, 1998, 183.

9 Utalás a márciusi ifjak azon küldöttségére, amely 1848. május végén – június elején megjelent az erdélyi országgyűlésen.

10 Baráti áldomást.

11 Az új dolgokban elmerülők.

12 Alkotmányos szabadelvűség.

13 A magyar és erdélyi konzervatívokat illették ezzel a jelzővel.

14 SOMOGYI (2012) i. m. 247.

15 SOMOGYI Gréta: Egy Brassó-vidéki kormánybiztos. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2017/1,97–121.

16 Kormánybiztosi iratai fellelhetőek az MNL OL F 248.

Brassó-vidéki kormánybiztos. Csány László erdélyi kormánybiztos 1849. február 15-én kiadott rendeletében valóban a jogtudort bízta meg a marosszéki kormánybiztosi feladattal, de Dósa Elek ezt nem fogadta el. Levelezéséből, *Marosszék* című emlékiratából,¹⁷ illetve ítéletének peranyagából ez egyértelműen kiderül.

Kutatásaim során nem találtam olyan iratot, ami ezt a tényt cáfolná, így bátorkodom feltételezni, hogy a marosszéki kormánybiztosi kinevezésről szóló rendeletet azelőtt tették közzé, mielőtt Dósa Elek azt elfogadta volna. Felesége is említést tesz erről a tényről a császárhoz írott kegyelemkérő levelében.¹⁸

Eddig még nem bukkantam rá arra a levélre (már ha egyáltalán létezett), amelyben Dósa Elek nemleges válaszát közölte Csányval. Az viszont kimondottan érdekelni kezdett, hogy miért utasította el ezt a politikai megbízást, illetve, hogy ugyanazon országos biztostól pár hónap elteltével miért fogadott el egy másikat.¹⁹

A brassói kormánybiztosi munkásságával kapcsolatos iratok a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában találhatóak.²⁰ Ezek közül fontosnak tartom kiemelni a Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztossal, Berde Mózes (Mózsa) nagyszebeni kormánybiztossal és Kiss Sándor ezredessel folytatott levelezését.

Az iratanyag hiányos, mint azt az iktatókönyv is jelzi. A kutatást viszont megkönnyítette, hogy nagyon sok fogalmazványt tartalmaz, ami segített összeállítani a feladatkört és az azok teljesítésére rendelkezésre álló lehetőségeket.

Csány László utasításából egyértelműen kiderül, hogy mi a legfőbb feladat: „A Királyföld fészke lévén a hon- és magyar nemzet ellen támasztott legisten-telenebb lázadásnak, miután isten segedelmével sikerült vitéz seregeinknek a bűnfészket a magyar haza törvényes kormánya iránti engedelmességre szorítani²¹, igen-igen sok téendő várakozik ottan a kormányra a törvényes rend helyreállítása, a bűnösök méltó lakoltatása, az ártatlanok védelme, a károsultak felsegélése, az igazság kiszolgáltatásának törvényes folyamba indítása, a polgárok kebléből száműzött nyugalom visszaállítása, mind feladatai a tiszta szándékú magyar kormánynak, mindezek esztközlésére azonban erélyes, a hon minden oldalú viszonyaival esméretes, egyenes lelkületű hazafiak szükségeltetnek – ilyet hiszek önben feltaláltatni, ugyanezért a haza nevében

---

17 Az emlékiratot közli: SOMOGYI (2012) i. m.

18 SOMOGYI Gréta: Dósa Elek, a kormánybiztos. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2016/2, 553–555.

19 Kinevezési okmányát lásd uo. 550–552.

20 MNL OL F 248.

21 Bem tábornok 1849. március 20-án vonult be Brassóba.

ezennel felhívom, és azon hatalomnál fogva, mellyel a kormány által felruházva vagyok, az ide mellékelt kinevezőlevél által kinevezem önt Brassó városába és vidékére kormánybiztosnak – általánosan utasítván önt, hogy mindazt tegye, intézze és végezze, mit a fennebbi célra idvesnek és hasznosnak lát, a kétes esetekben tőlem sürgetvén részletes utasítást.”²²

Az első irat május 4-ei keltezésű, kormánybiztosi munkásságának kezdő időpontja, az utolsó pedig június 20-ai, amelyben a távozását latolgatja a bekövetkezett események (az oroszok bevonultak Brassóba) miatt.

Erdély egyik legkiválóbb jogászaként Dósa Elek tisztában volt azzal, hogy Brassó és vidéke különleges elbírálást igényel. Csány László erdélyi teljhatalmú országos biztos okkal választotta le e területet a királyföldi kormánybiztos, Berde Mózes hatásköréből.

Szászföld politikusai már az unió 1848. májusi kimondásának idején sem tudtak egységes álláspontról megegyezni. Brassó, Segesvár és Szászváros igennel szavazott, de Szeben nemmel, s végül az utóbbi akarata érvényesült.

Brassó, mint szabad királyi város a kereskedelem és ipar virágzása által érte el, hogy polgárai viszonylagos jólétben éltek. Az unió létrejötte ezt tovább fejlesztette volna.

A város nemcsak a szászok, hanem a románok kulturális központja is volt.

Bem tábornok 1849. március 20-án vonult be Brassóba, miután megfutamodtak a császári és cári csapatok. Március 21-én tartotta meg szónoklatát a város piacterén, s Albrichfeld brassói főbíró előtt garantálta a polgárok személyi- és vagyonbiztonságát. A március 23-ai tisztújításon a főbíró új-raválasztották, de az ellenforradalomban való szerepléséért Csány 40 000 forint hadisarc megfizetésére kötelezte a várost.

A szász, román és magyar egyházak lelkeszei április 18-án tették le az esküt a magyar alkotmányra. Sejthető volt, hogy a főbíró támogatása csak látszólagos, de ideig-óráig engedelmeskednie kellett a magyar kormánynak.

Dósa Elek munkáját az amúgy is érzékeny nemzetiségi problémák mellett a váltópénz hiánya is nehezítette. Kormánybiztosként alapfeladata volt a hadsereg élelmezésének, ruházatának és fegyverzetének beszerzése, amit nehezen tudott teljesíteni anyagi forráshiány miatt, a kiskereskedők pedig nem rendelkeztek tartalék tőkével, így nem tudtak hitelezni.

Kossuth Lajos a kirótt hadisarc behajtását sürgette, valamint a fegyverek beszedését a szászoktól. Bevezették a rögtönítélő bírászkodást (így megszűnt a polgári törvénykezés), s felszólították a román fejedelemségekbe menekült polgárokat a visszatérésre, különben a hűtlenség vétkébe esnek. Ugyanekkor

---

22 DJCAN Dósa Elek személyes iratai, 368. fond, 3. csomó.

Dósának meg kellett kezdeni az újoncozást és a nemzetőrség megszervezését. A törvényhatóságot a brassói hadosztály biztosította, melynek élén Kiss Sándor ezredes állt, aki a polgárokat (főleg az újraválasztott Albrichsfeld főbíró) a csend és béke fenntartásának fontosságáról tájékoztatta. Így sem lehetett elkerülni a kihágásokat, mint például Peter Lang brassói szenátor magyarellenes kirohanását, aki nem volt hajlandó beszo­l­gáltatni a kardjait.

Wentzel József esete sem számított egyedinek, aki aprópénze elrejtésével akadályozta a kereskedelmi forgalmat.

A kereskedők is megpróbálták hasznot húzni a forradalmi helyzetből, hirtelen megemelték a gyapjú árát, így Dósa Elek azzal szembesült kormánybiztosként, hogy a rendelkezésére álló összegből nem tudja fedezni a katonák ruháztatásának költségeit. Ezért arra a döntésre jutott, hogy nyugtatvány mellett lefoglalja a gyapjúraktárakat az álladalom számára.

A kovácsoknak elrendelte, hogy minden kaszát, amit hozzájuk visznek, mihamarabb egyenesítsenek ki, hogy a fegyverhiánnyal küzdő katonáknak legalább legyen védekezésre használható eszközük.

Kiss Sándor tanácsára szigorította az idegenek ellenőrzését, a vendéglősöknek előírta, hogy kötelesek vendégkönyvet tartani, amelybe mindenkinek, aki ott megfordul, be kell írni a nevét.

A hadisarc behajtása sem volt egyszerű feladat, mivel a közpénztárakban lévő pénzeket a szászok elmenekítették a román fejedelemségekbe.

Czecz János kérésére „előteremtett” 7000 pft-ot, amiből Oláhországban titkos úton fegyvert vásároltak.

A feltárt dokumentumok is azt igazolják, hogy Dósa Elek igyekezett megfelelni „az esméretlen volta miatt is kényszerpályának” titulált kormánybiztosi pozíció elvárásainak, igazoltnak véljük Egyed Ákos,²³ Miskolczy Ambrus²⁴ és Süli Attila²⁵ megállapítását, miszerint a bő másfél hónapos működése alatt tiszteletben tartotta a helyi viszonyokat, pártatlanul és jogszerűen járt el. Legfőbb törekvése a törvény betartása és betartatása volt.

---

23 EGYED Ákos: *Erdély. 1848–1849. II.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 1999, 127.

24 MISKOLCZY Ambrus: *Erdély a forradalomban és a szabadságharcban (1848–1849)*. In: SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története*, III, Budapest, 1986, 1414.

25 SÜLI Attila: *A Brassó-vidéki kormánybiztosság története. Acta Siculica: a Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve*, 2010, 339–353.

3. A megtorlás évei

Dósa Eleket kormánybiztosi szerepvállalása miatt 1851. október 15-én a pesti haditörvényszék elé idézték, majd 1852. május 5-én négy év várfogságra ítélték és Josephstadtba vitték.²⁶ Az ellene felhozott legsúlyosabb vádak a következők: Kossuth lelkes híveként örömmel tagadta meg a cs. kir. udvar utasításait, sőt, megfenyegette azokat, aki nem követték példáját; terjesztette a Függetlenségi nyilatkozatot, vagyis felségárulást követett el. A császár viszont a kezdeti kötél általi halálbüntetést vagyonek kobzásra és várbörtönre változtatta. 1854. február 6-án elárverezték javait, de barátai (Tompa Ádám, Nagy János, Gáti Gábor, Ujvárosi Lajos) megvették 413 ft-os áron, s a pénz megtérítése mellett visszaszolgáltatták neki.

1852. november 25-én császári kegyelem útján szabadult várfogságából. A haditörvényszék ítéletében látszólag se jogtudori, se tanári rangjától nem fosztották meg, mégsem folytathatta munkáját. Fellebbezésére azt a választ kapta: „minden közhivatalra rehabilitáltatik a tanítói hivatalon kívül.”

A szabadulása és tanári katedrájának újbóli elfoglalása közti átmeneti időszakban szülővárosában, hogy meghálálják addigi önzetlen munkáját, felállították a marosvásárhelyi Református Főtanoda Ideiglenes Jog- és Vagyonügyi igazgatói hivatalát, amelynek vezetője lett.

Míg 1853-ban a császári kegyelemtől várta a taníthatási engedélyt, ennek megtagadása után az 1848-ban eltévedt, Erdély jogtörténetét összefoglaló, munkája kéziratának pótlásául ismét nekiállt annak megírásához. Már fennálló szembetegsége miatt nem nézte át alaposan, ennek ellenére a Magyar Tudományos Akadémia a fáradozásait nem csak 200 arannyal díjazta, hanem 1861-ben levelező-, 1865-ben tiszteletbeli tagjának választotta.

1865-ben Marosvásárhely országgyűlési képviselője és az országgyűlés egyik alelnöke lett. Jogtudorként segítséget nyújtott a hozzá hasonló helyzetben lévő kortársainak, birtokelkobzási perekben segítkezett Bánffy Miklósnak, Mikó Imrének.

Baráti szálak fűzték Kemény Ferenchez, Bihari Mártonhoz, a Dessewffy családhoz, akik várfogsága idején az ő feleségét és gyermekeit pártfogolták, anyagilag támogatták.

Jogász látásmódra vall az elítélése és teljes vagyonek kobzási eljárásának leírása, az erdélyi, illetve a magyar joggyakorlattól való eltérés elleni fellebbezése. Érdekes módon a legádázabb harcot a könyvtárának megmentéséért folytatta, hiszen mint azt többször kifejezésre is juttatta, családi hagyomá-

---

²⁶ Az ítélet szövegét közli SOMOGYI Gréta: *Marosszék 1848–1849*. Budapest, 2017, 131–133.

nyok kötelezték őt arra, hogy azt a marosvásárhelyi főtanoda könyvtárának adományozza.²⁷

A marosvásárhelyi kollégium gondnokaként célul tűzte ki, hogy a szabadságharc idején az épületben esett károkat helyrehozassa, sokszor saját vagyonából fedezte ezeket a költségeket.

Látszólag semleges magatartást tanúsított 1860-ban is, amikor ismét közéleti szerepet vállalt Kemény Ferenc kérésére (tehát másodszor is visszatér a politikai életbe), s bár betegsége nem tette lehetővé, hogy részt vegyen az 1861. február 11-én tartott gyulafehérvári gyűlésen,²⁸ szakmai tanácsaival ellátta a követeket.²⁹

Az uralkodó 1861 szeptemberére elrendelte az erdélyi országgyűlés Gyulafehérvárra való összehívását. A Főkörmányszék és a megyék tisztikara ellenszegült ennek az intézkedésnek, Kemény Ferenc és Mikó Imre lemondott, őket követték a kormányzékai tanácsosok, illetve a székely székek főkirálybírái.

A magyar képviselők részt vettek a misén, amelyet Haynald Lajos püspök celebrált, de a megnyitón három regalista kivételével már egyikük sem jelent meg. Távozásuk előtt az országgyűlés elnökéhez egy tiltakozó iratot adtak be, a császárhoz pedig memorandumot, mely tartalmazta, hogy nem ismerik el ennek a gyűlésnek a törvényességét.

A magyarországi és az erdélyi magyar sajtó helyeselte ezt a passzivitást. A képviselők távozása miatt újabb választásokat kellett kiírni, de a magyar ellenállást nem tudták megtörni.

Ez a tartománygyűlés román vonatkozásban viszont három fontos döntést hozott: a román nemzet egyenjogúsítását, a román nyelv egyenjogú hivatali használatát, a román egyházak egyenjogúsítását. Hiába születtek meg ezek a döntések, a magyarok nélkül ezt nem lehetett tartósan életbe léptetni, s ezt a románok is tudták. Ennek hatására 1864 végén titkos tárgyalások kezdődtek, amelyek folyománya lett az 1865. november 19-ére, Kolozsvárra meghirdetett országgyűlés összehívása. Ennek egyedüli tárgya az 1848. évi unió törvény revíziója volt.

Hogy gazdasági érdekek mennyire játszottak közre a döntések meghozatalában, egyértelműen nem megválaszolható. Egyes történészek szerint a brassóiak unióbarát álláspontja a Nagyvárad–Kolozsvár–Brassó vasútvonal tervének köszönhető.

---

27 453 kötetből és füzetből álló könyvtárát 500 ft-ra értékelték. Az árverezéskor Szász István tanár megvette 18 ft-os áron a kollégium könyvtára számára.

28 DJCAN Dósa Elek személyes iratai, 368. fond, 12. csomó. Dósa Elek levele Kemény Ferenchez. 1861. január 19.

29 SOMOGYI (2017) i. m. 143–145.

Végül 1865. november 19-én összeült az utolsó erdélyi országgyűlés, amely a Zeyk Károly által benyújtott indítványt az unió jogszerűségéről elfogadta. Şaguna érsek a románok nevében, Rannicher a szászok nevében különvéleményt adott be, amelyben új országgyűlés összehívását sürgették. Ez már lényegtelen volt, mert 1866. január 10-én a császári leirat megengedte, hogy az erdélyi képviselők részt vegyenek a pesti országgyűlésen, bár formálisan még nem hagyta jóvá az uniót.

4. Összegzés

Dósa Elek élete végéig azon fáradozott, hogy a megtépázott jogrendszert helyreállítsa. Egyetértett Kővári Lászlóval, aki ugyancsak sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel, amelyről így vélekedett: „Erdély speciális nemzetiségi és gazdasági problémáira nem volt felkészülve a magyarországi politikai elit. A magyar erejében, értelmiségében, jogaiban, királyában bízva, egyenlően kicsinylette elleneit. [...] Kormány és haza két törvénycikk alkotását hitte szükségesnek: az elsőt az unióról, a másodikat a népképviselétről, hogy Pestre július 2-ára hirdetett hongyűlésre népképviselet alapján küldhessünk mi is követeket. S mit tett a hongyűlés? Törvénycikket törvénycikkre alkotott. Feltétlen uniót akart, s mégis minden nap új feltételeket iktatott törvénybe. Törvénycikkeket hozta, melyeket senki megerősíteni nem akart, de melyek elégségesek voltak, hogy szűkkeblű politikájokkal a nemzetiségeket felkorbácsolják.”³⁰

Részt vett az Erdélyi Múzeum Egyesület alapításában Mikó Imre oldalán, igyekezett megnyerni magának azokat a román egyházi vezetőket, akik segítettek felkutatni a nagyenyedi kollégium kifosztása és felgyújtása után a még lappangó magyar nyelvű kéziratokat és egyéb ásványi és numizmatikai ritkaságokat. Az 1867-es kiegyezés előkészületeiben is részt vett jogászként, de annak gyümölcseit már nem élvezhette. Függetlenségét élete végéig megőrizte. A képviselőház alelnökké, a törvénykezési bizottmány pedig elnökévé választotta. 1867. november 19-én bekövetkezett halála mindenkit megrendített. 22-én átszállították holttestét a Nemzeti Múzeum kerek termébe, mely gyászba borult. Tiszteletőrséget álltak mellette a képviselőház hivatalnokai. Temetésén megjelentek az országos hatóságok: a képviselőház majdnem teljes létszámban, a felsőház tagjai, a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetem tanári kara, a protestáns egyházak hivatalnokai. Török Pál református lelkész búcsúztatta, és Gajzágó Salamon mondott felette

---

30 KŐVÁRI László: Erdély 1848–1849-ben. S. a. r. SOMOGYI Gréta, Budapest, HM HIM, 2014, 217.

beszédet. A Kálvin téri református templom sírboltjából indították utolsó útjára, a marosvásárhelyi temetőbe 23-án. 1864-ben elhunyt felesége mellé temették a családi sírboltba.